

COMMUNICATIONES
ARCHÆOLOGICÆ
HUNGARIÆ

2017

Magyar Nemzeti Múzeum
Budapest 2018

Főszerkesztő

FODOR ISTVÁN

Szerkesztő

SZENTHE GERGELY

A szerkesztőbizottság tagjai

T. BIRÓ KATALIN, LÁNG ORSOLYA,
MORDOVIN MAXIM, SZATHMÁRI ILDIKÓ

Szerkesztőség

Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tár
H-1088, Budapest, Múzeum Krt. 14–16.

Szakmai lektorok

T. Bíró Katalin, Csippán Péter, Mordovin Maxim, Oross Krisztián, Ritoók Ágnes,
Soós Eszter, V. Szabó Gábor, Vaday Andrea, Vörös Gabriella, Vörös István

A kötet megjelenését támogatta a Nemzeti Kulturális Alap

HU ISSN 0231-133X

Felelős kiadó: Varga Benedek főigazgató

Készült a Pauker Holding Kft. nyomdájában, 2018.
500 példányban
Nyomdai előkészítés: Gyapjas Anikó

TARTALOM – INDEX

ORAVECZ Hargita	Földbeásott építmények a Felső-Tisza-vidék középső újkőkori telepein ..... 5 Sunken buildings on the Middle Neolithic settlements of the upper Tisza region 37
BÁRÁNY Annamária	Nagykálló-Harangod (M3-59) középső neolitikus település állatsontanyaga ..... 39 Animal bone find material from the Nagykálló-Harangod Middle Neolithic settlement 49
Ildikó SZATHMÁRI	On the metallurgy of the Füzesabony Culture. Bronze finds and casting moulds from the Füzesabony Bronze Age tell settlement ..... 51 A füzesabonyi kultúra fémművességéről. Bronzleletek, öntőminták a füzesabonyi bronzkori tell telepről 78
<i>Appendix</i> Boglárka MARÓTI–Ildikó HARSÁNYI–Zsolt KASZTOVSZKY	Non-destructive analysis of bronze objects from Füzesabony-Öregdomb 81
TANKÓ Károly	Késő vaskori leletek Karcsáról ..... 85 Late Iron Age finds from Karcsa 106
SÓSKUTI Kornél	Szarmata településrészlet Bugac-Bimbó határrészéből. Időrendi adatok a Duna–Tisza-köz 2–3. századi településtörténetéhez ..... 109 Detail of a Sarmatian settlement at Bugac-Bimbó. Chronological data concerning the 2 nd –3 rd century settlement history of the Danube–Tisza-interfluvium 168
<i>Appendix</i> KOVÁCS Zsófia Eszter	Bugac-Bimbó lelőhely állatsontanyagának archaeozoológiai értékelése 170
MESTERHÁZY Gábor	Legkisebb költségű úthálózatok modellezése síkvidéki környezetben a neolitikumtól a középkorig ..... 173 Least-cost path networks from the Neolithic to the Middle Ages in lowlands 191

BUZÁS Gergely–BORUZS Katalin–MERVA Szabina–TOLNAI Katalin	
	Régészeti kutatások a visegrádi Sibrik-dombon 193
	Archaeological investigations on Sibrik Hill at Visegrád 235
FODOR István	
	Honfoglalás kori temető Jászberény határában 237
	A burial ground of the Conquest Period (10 th century) on the outskirts of Jászberény 254
<i>Appendix</i>	
SZENICZEY Tamás–HAJDU Tamás	
	Jászberény-Alsómuszáj honfoglalás kori lelőhely „B” sírjának embertani vizsgálata 255
	Anthropological analysis of the skeletal remains of a Hungarian Conquest Period individual from Jászberény-Alsómuszáj 260

ERRATA

J. Gábor TARBAJ	
	The Late Bronze Age “Scrap Hoard” from Nagydobsza Part 1 Communicationes Archaeologicae Hungariae 2015–2016, 87–146. 261

Fodor István

HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ JÁSZBERÉNY HATÁRÁBAN

A Jászberény melletti homokbánya kitermelése közben egy 10. század eleji magyar temetőt semmisítették meg. A megmentett leletek több sírból származnak, a „B” sírból embercsontok és lócsontok is megmaradtak. A megmaradt tárgyak közül a legfontosabb egy aranyozott ezüstlemezből készült süvegcsúcs, amelynek felületét hálóba szerkesztett palmettás díszítés fedi. A tanulmány következtetése, hogy a magyar és normann süvegcsúcsok Kelet-Európában alakulhattak ki a 9. század végén. A két magyarországi példány a magyar honfoglalás utáni években készülhetett.

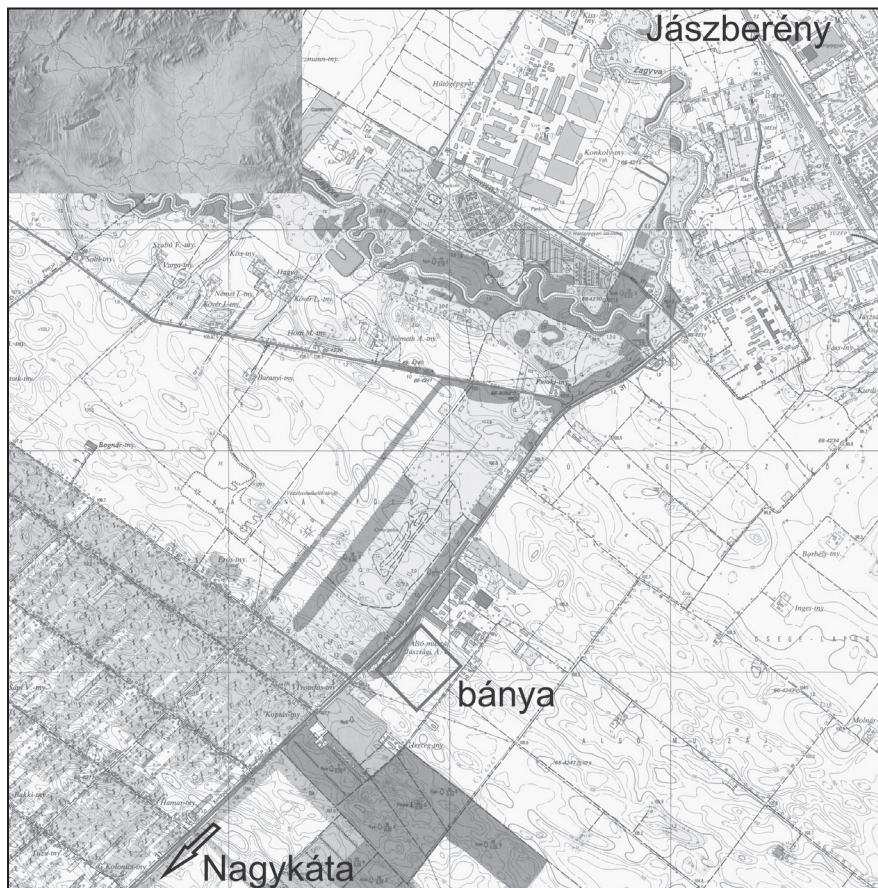
An early tenth-century ancient Hungarian burial ground was destroyed during sand mining near Jászberény. The salvaged finds originate from several graves. Human and horse bones have survived from Grave “B”. The most remarkable piece among the finds is a headgear finial made from silver gilt plate covered with a design of looped tendrils and palmettes. It is here suggested that headgear finials of this type appeared in Eastern Europe at the close of the late ninth century. The two exemplars from Hungary were probably made in the years following the Hungarian Conquest.

Kulcsszavak: Jászberény, 10. századi magyar temető, süvegcsúcs, Berengár király pénze, viking/normann, Sesztovica, Beregszász

Keywords: Jászberény, 10th-century ancient Hungarian cemetery, headgear finial, coins of King Berengar, Viking/Norman, Shestovitsa, Beregszász

A Jászberényből Nagykátára vezető 31. számú műút bal oldalán, Jászberénytől nagyjából 4,5 km-re van Konkoly Attila ma már kitermelt homokbányája (1. kép). Korábban a környező felszínből kissé kiemelkedő homokdomb mellett volt a Jászsági Állami Gazdaság alsómuszáji telepe. Emiatt célszerű e lelőhelyet Jászberény-Alsómuszáj néven nyilván tartani.¹ Az elmúlt években folytatott kitermelés alkalmával – a szerencsésen megőrződött maradványok alapján ítélve – egy meglehetősen gazdag mellékletekkel ellátott és igen korai honfoglalás kori temetőt semmisítették meg. A ma meglévő és a múzeumba került tárgyakra a bánya szélén lévő meddőhányóban, 2015-ben lelt rá egy – időközben elhunyt – pusztamonostori lakos, aki azokat még életében átadta a szintén pusztamonostori illetőségű Hajzer Kálmánnak. Ő is járt a helyszínen, ahol megállapította, hogy a tárgyak és csontok nem egy

helyen, hanem külön, kisebb egységenként, vagy egyenként helyezkedtek el a földben. A lelőhelyről és megfigyeléseiről bejelentést tett a szolnoki Damjanich János Múzeumnak és a leleteket a múzeum régészeinek, Dr. Tárnoki Juditnak és Dr. Csányi Mariettának átadta. Nevezettek a múzeum nevében e sorok íróját kérték fel, hogy adjon szakvéleményt a leletről, majd végezze el annak tudományos feldolgozását. Ezt követően a tárgyakat Budapesten Dombóvári Judit főrestaurátor restaurálta. Végetül a leleteket 2017. július 6-án a jászberényi Jász Múzeumnak adtam át, a beszolgáltató kifejezett kérésére és a szolnoki és jászberényi múzeum megállapodása alapján. 2017. október 18-án a Jász Múzeum sajtótájékoztató keretében mutatta be új szerzeményét a nyilvánosságnak. Meg kell még itt említenem, hogy a „B” tárgy együttes (talán egykori sír) mellett előkerült emberi csontokat az ELTE

1. kép Jászberény-Alsómuszáj. A lelőhely
Fig. 1 Jászberény-Alsómuszáj. The location of the site

Embentani Tanszékének munkatársai vizsgálták meg, jelentésüket e dolgozathoz mellékeljük, az ugyanitt talált lócsontokról pedig Dr. Vörös István archeozoológus adott rövid szakvéleményt, amelyet alább szintén ismertetünk.

A homokbánya meddőhányójában előkerült leletek Hajzer Kálmán megfigyelése alapján öt, egymástól elkülönülő helyen voltak, amiből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy talán öt sírből származhatnak.² E tárgycsoportokat, illetve tárgyakat betűkkel jelöltük, s így mutatjuk be az alábbiakban.

A leletek

„A” sír

Az abc kezdőbetűjével jelöltük a lelőhely kiemelkedően legfontosabb leletét, az aranyozott ezüst lemezből készült *süvegcsúcsot*. A lelet bejelentője szerint e tárgyat egymagában lelték, környezetében más

tárgy vagy csont nem volt. (Az imént azonban említettük, hogy más szemtanú szerint a „B” sír leleteivel volt együtt, ami valószínűbbnek tűnik.)

A csúcsos nemez-, vagy bőrsüvegre való díszes süvegcsúcsot 1 mm vastag ezüstlemezéből készítették (2. kép). Az ötvösmester a lemezből körszelet alakú darabot vágott ki, amelynek oldalai 9,8 cm hosszúak voltak. A lemezt szurokra helyezte s az előre kirajzolt minták vonalait vésővel mélyebbre kalapálta (6. kép). (A lemez hátoldalán jól látszanak a minták negatívjai, ld. 3. kép 3) A körszelet bal oldalán 0,3 cm-es üres szegélyszávot hagyott, amelyre azonban a mintázat több helyen részben kifaragott. A lemez egész fennmaradó felületét a részben köríves vonalakkal tagolt, alul 0,4 cm széles szalagsáv (indaszár) végtelen hálójával tölti ki. Mindegyik hálószeletben egy-egy levélcsoport (palmetta) ül, amelynek szárát és középső levelét bemélyített kis árok osztja ketté. A lemez felületén nyolc függőleges palmettasor van. Ezek elrendezése a felület

körszelet alakjához igazodik. A levélcsokok alulról felfelé haladva egyre kisebbek. Az alul elhelyezkedő palmetták hálószelei belülről 2,2x2,2 cm, a legfelső palmetták mérete már csak 0,8x1,1 cm. A lemez alsó szegélyétől induló palmettasorokban négy-négy levélcsokok van, míg a feljebből induló sorokban csak három-három. Ez utóbbi soroknál a lemez alsó pereménél kialakult háromszög alakú tereket egy-egy lapított háromlevelű csokor tölti ki (3. kép 4). A körszelet felső pereménél mintegy 0,4 cm-es, egyenetlen sávot a minták már nem fedik le. Itt két kerek szöglyuk van az összehajtáskor kialakuló csonkakúp felső részének összefogására, míg a lemez alsó peremén négy szöggel erősítették a díszes csúcsot a süveghez (5. kép).

Az egykori mester a lemez jobb peremét hajtotta rá a baloldalon üresen hagyott sávra oly módon, hogy hibátlan elrendezésben alakuljon ki az összehajtásnál lévő négy palmettából álló függőleges sor. A csonkakúp felső részének („nyakának”) átmérője 1,2 cm, alsó peremének (a „szoknyának”) az átmérője pedig 3,85x3,7 cm. (Ennek oka az, hogy az alsó perem köríve a földben kissé összenyomódott.) A csonka kúp belső oldalán jól látszik, hogy a felül rajta lévő gömb alsó részének alját szeletekre vágták s azokat a kúp testéhez forrasztották, s emellett még egy átlósan, középen bekalapált kis fémszalaggal is kitámasztották a kúp belső falát (6. kép). A gömb elmozdíthatatlan alsó részének átmérője felül 1,9 cm, bár egyik oldala ennek is behorpadt. A gömb két részének magassága 1 cm. A ráillesztett gömbbel együtt a süvegcsúcs magassága 10,7 cm. A felső gömbrész tetején kis, kerek kiemelkedés van.

A tárgy mintázatának elkészülte után a mester az egész felületet tűzaranyozással fedte, amely a háttereken valamivel dúsabb. A csonkakúpot felül lezáró gömb egyik fele sem aranyozott. Maga a tárgy viszonylag egyszerű fogásokkal élő, ám mégis gyakorlott mester kezére vall. A kecses süvegcsúccsal nem vallhatott szégyent sehol sem egykori tulajdonosa. Felületén nem látszik sehol sem jól észlelhető kopásnyom, ami arról tanúskodik, hogy nem használhatták hosszú ideig, legalábbis egy nemzedéknél tovább.

„B” sír

A legtöbb tárgyat tartalmazó együttes, amelybe az alábbi darabok tartoznak.

1. 3,8x2,7 cm nagyságú, rossz minőségű, vékony

ezüstlemezből készült szív alakú *csüngő*. Felső pereme letörött. Közepe bemélyített és dúsán aranyozott (7. kép 7).

2. Négy darab, rombusz alakú vas *nyílcsúcs*, hosszuk: 6,8 cm, 8,4 cm, 8 cm, 7,5 cm (7. kép 8, 11–13). Talán még egy 1,8 cm hosszú kis töredék tartozhatott hasonló típusú nyílcsúcshoz (7. kép 16).

3. „Gyújtó” *nyílcsúcs*, hossza 7 cm, sérült, rombusz alakú lapátja közepén 1,9x0,8 cm-es, függőleges nyílást vágtak, ahová a csóvát behelyezték (7. kép 8).

4. „Fecskefarkú” *nyílcsúcs*, kiszélesedő lapátja felső része töredezett. Hossza 7,5 cm (7. kép 9).

5. *Vaseszközök* – talán kés – töredékei (7. kép 14–15) és egy alaktalan vastöredék (7. kép 17).

6. Oldalkarikás *csikószabla*. Az egyenlő szájjavak hossza 8,5 cm, a két rész karikás csuklóval kapcsolódik. Az oldalkarikák átmérője 5,3 és 5,7 cm (8. kép 14).

7. Hossznégyszög alakú vas *hevedercsat* négyzet átmetszetű nyelvvel. A csatkeret 3,7x3,3 cm. A nyelv kicsit túlnyúlik a kereten (8. kép 13).

8. Körte alakú *kengyelpár*, puha talpú lábbelihez készült ívelt talpalóval. Az egyik példány – amelyik a jobb oldali kengyel volt – talpalójából középtű egy darab kitörött. Magassága 14,3 cm, szélessége 11,5 cm. A 3,8 cm széles talpaló felfelé domborúan ívelt, közepén alul hosszanti keskeny gerinc fut végig. A 0,7 cm széles, lapos, ívelt szárak fölé 2,1x2,8 cm-es fület kalapáltak, amelyen a kengyelszíjnak 1,3x0,8 cm-es, téglalap alakú nyílást vágtak (9. kép 2). A második, teljesen ép darab az előzőhöz hasonló alakú (13,3x11,7 cm). A szárak szélessége 1 cm, a fül 2,8x3,5 cm, a rajta lévő nyílás 1,3x0,6 cm (9. kép 1).

E tárgycsoport minden bizonnyal lovas sírhoz tartozhatott. Előkerült a lovas néhány csontmaradványa is, amelyeket az ELTE Embertani Tanszékén Szeniczey Tamás és Hajdu Tamás vizsgált meg. Megállapításuk szerint a 25–35 éves korában elhunyt férfi europid és mongoloid vonásokat mutatott. (Dolgozatukat ld. ugyanebben a kötetben.)

Dr. Vörös István archaeozoológus (Magyar Nemzeti Múzeum) vizsgálta meg a halott temetésekor feláldozott ló csontmaradványait. Itt az úgy nevezett részleges lovas temetkezés alkalmával az állat bőrében hagyott koponyája és végtagjai kerültek a sírba. Ezek alapján megállapítható volt, hogy a fiatal áldozati ménnek viszonylag nagy koponyája és kis patái voltak, három-három és fél éves kora körül vágták le, a tavaszi vagy nyári évszakban.³

2. kép A süvegcsúcs elő- és hátoldalának fotója (m.: 10,7 cm)
Fig. 2 Photo of the front and back of the headgear finial (h.: 10,7 cm)

1

2

3

4

3. kép A süvegcsúcs részletei. 1: A gömb alsó része felülnézetben; 2: A csonkakúp felső szegélye; 3: A csonkakúp belső oldala; 4: A csonkakúp alsó szegélye

Fig. 3 Details of the headgear finial. 1: Lower part of the knob, top view; 2: Upper edge; 3: Inner side of the finial; 4: Lower edge

4. kép A csonkakúp levélsokra
Fig. 4 Palmette design of the finial

„C” sír

1. Kerek átmetszetű ovális *karika*. (3,3x2,7 cm, vastagsága 3 mm). Egykori rendeltetése nem állapítható meg (8. kép 1).

2. A honfoglalóinknál megszokott típusú vas *csiholó*, mindkét szarvának végéből egy kis darab letörött (7,05x2,4 cm) (8. kép 2).

3. Két, rombusz alakú, tuskés vas *nyilcsúcs*, a kisebbikből jelentős rész letörött (hosszuk 6 és 3,4 cm) (8. kép 3–4).

4. *Nyilcsúcs* tuskéjének töredéke fanyomokkal (hossza 2,6 cm) (8. kép 8).

5. Négy darab vas *tegezmeresztő* (hossz 2,1 cm, 1,7 cm, 4,5 cm, 9,3 cm) (9. kép 5–7, 10).

6. *Vaskés* töredéke. Hossza 5,2 cm, ebből a nyéltüske 2 cm (8. kép 9).

7. *Csikószabla* karikája, átmérője 5,5 cm (8. kép 12).

Valószínűleg tegezssel eltemetett harcos sírjából származnak a tárgyak, akinek jelképesen lovat is áldoztak (mellé tették a lószerszámot), esetleg valóban lovat is áldoztak neki.

„D” sír

1. Feltehetően ehhez a tárgyegyütteshez tartozik az elpusztult temető keltezését alapvetően meg-

határozó *érem*, Berengár itáliai király (888–915) BERENGARIUS REX feliratú milánói verete.⁴ Az érmen világosan látszik az a két kerek lyuk, amelyek segítségével azt tulajdonosa öltözékére vagy lova szerszámzatára felerősítette, tehát díszként használta, ami a honfoglaló magyaroknál általános gyakorlat volt (7. kép 1).

2. Az előző éremmel együtt került elő egy másik, ugyanolyan *érem* töredéke is, amelyen a felirat egy részét Bende Zsolt grafikus azonosította (7. kép 2).

3. A fenti pénzek mellett volt még egy 1,6x1,7 cm nagyságú, négyszögletes ezüst *lemez*, amely két kerek lyukkal volt átütve, nyilvánvalóan valamire rászögezték. Feltehető, hogy a nyeregkápa díszítését szolgálhatta (8. kép 11).

„E” sír

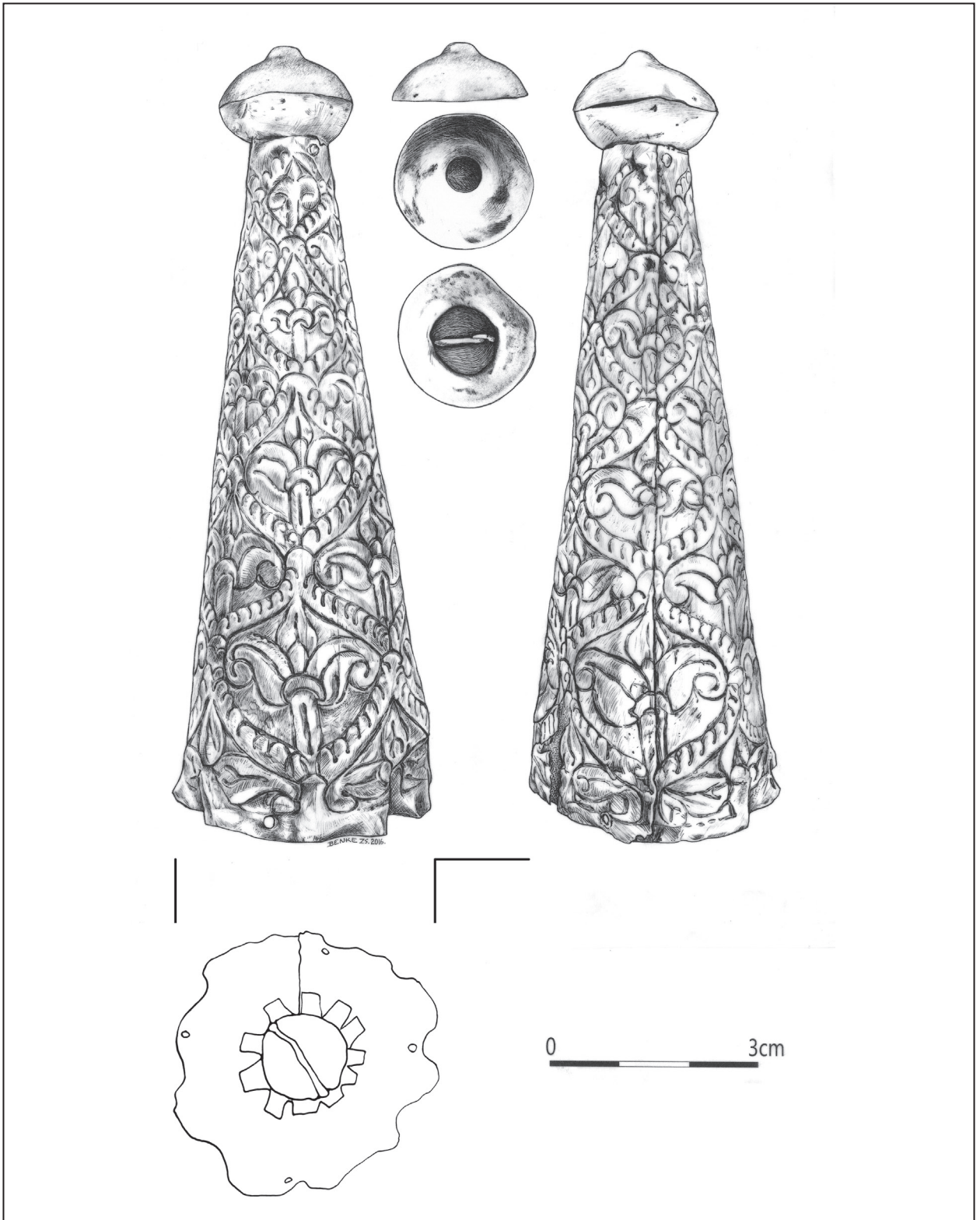
1. Négy darab „szemes” üvegpaszta *gyöngy*, kék, sárga, fehér színű. Egy nagyobb (1,1x1,3 cm) és három kisebb darabból áll (0,5x0,7 cm) (7. kép 3–6).

E gyöngyök feltehetően női sírból származnak, s egy gyöngyosor részei lehettek.

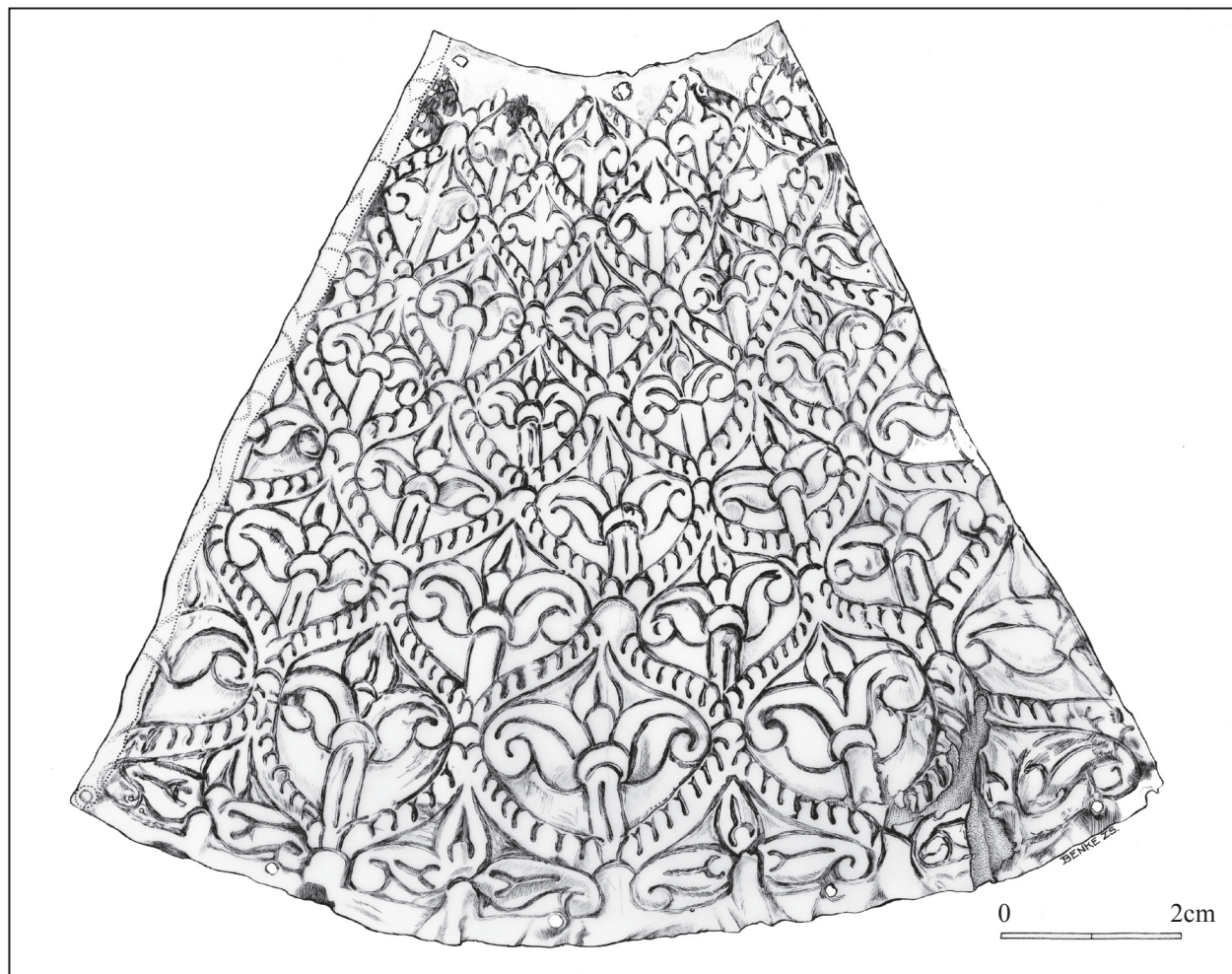
A leletek és a temető értékelése

Az egykori jászberényi temető fölöttébb szerény maradványai közül természetesen a süvegcsúcs érdemli a legnagyobb figyelmet. Nem csupán igen szép tárgyi mivolta, hanem ritkasága miatt is. Hon-szerzőink leletanyagában ugyanis mindössze egyetlen hasonmása akad, a híres 1890-es beregszászi sírleletben (10. kép). Sajnos, ezt a temetkezést sem a régész ásója hozta napvilágra, hanem a követ bányászó munkások leltek rá, így helyszíni megfigyelést sem lehetett végezni. Ennek ellenére nem volt nehéz megállapítani, hogy a kúp alakú, magas színvonalú ötvösmunkával kialakított tárgy nem lehetett más, mint az egykori fejfedő dísz. Igaz, kettétört állapotban került a múzeumlapító régiségbúvár Lehoczky Tivadarhoz, s testének egy része el is kalódott. Valódi alakját pontosan csak Dienes Ö. István mesteri rajza állította helyre (DIENES 1975, 98). A korábbi közléseket (LEHOCZKY 1900; LEHOCZKY 1912, 85; HAMPEL 1907, 103, 3. t.) követően Fettich Nándor adott a tárgyról alapos elemzést (FETTICH 1937, 84–85, LXXII. t. 1).

A beregszászi Kishegyen lelt süvegcsúcs nagyobb méretű, mint a jászberényi (14,4x6,7 cm), amelynek palástját ugyanolyan rendszerben elhelyezkedő palmetták díszítik, de csak négy függő-

5. kép A süvegcsúcs rajza
Fig. 5 Drawing of the finial

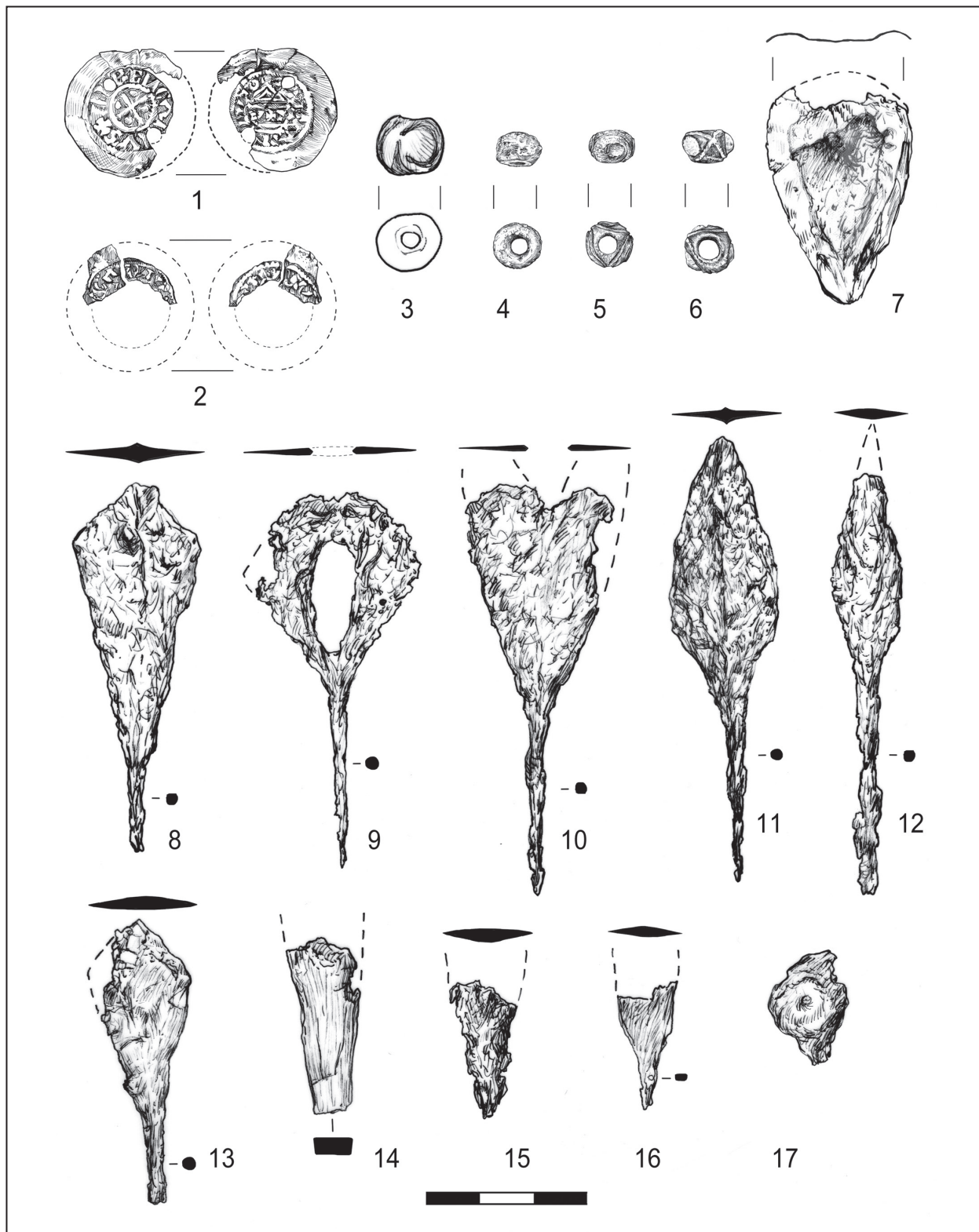
6. kép A csonkakúp palástjának kiterített rajza

Fig. 6 Roll-out drawing of the finial

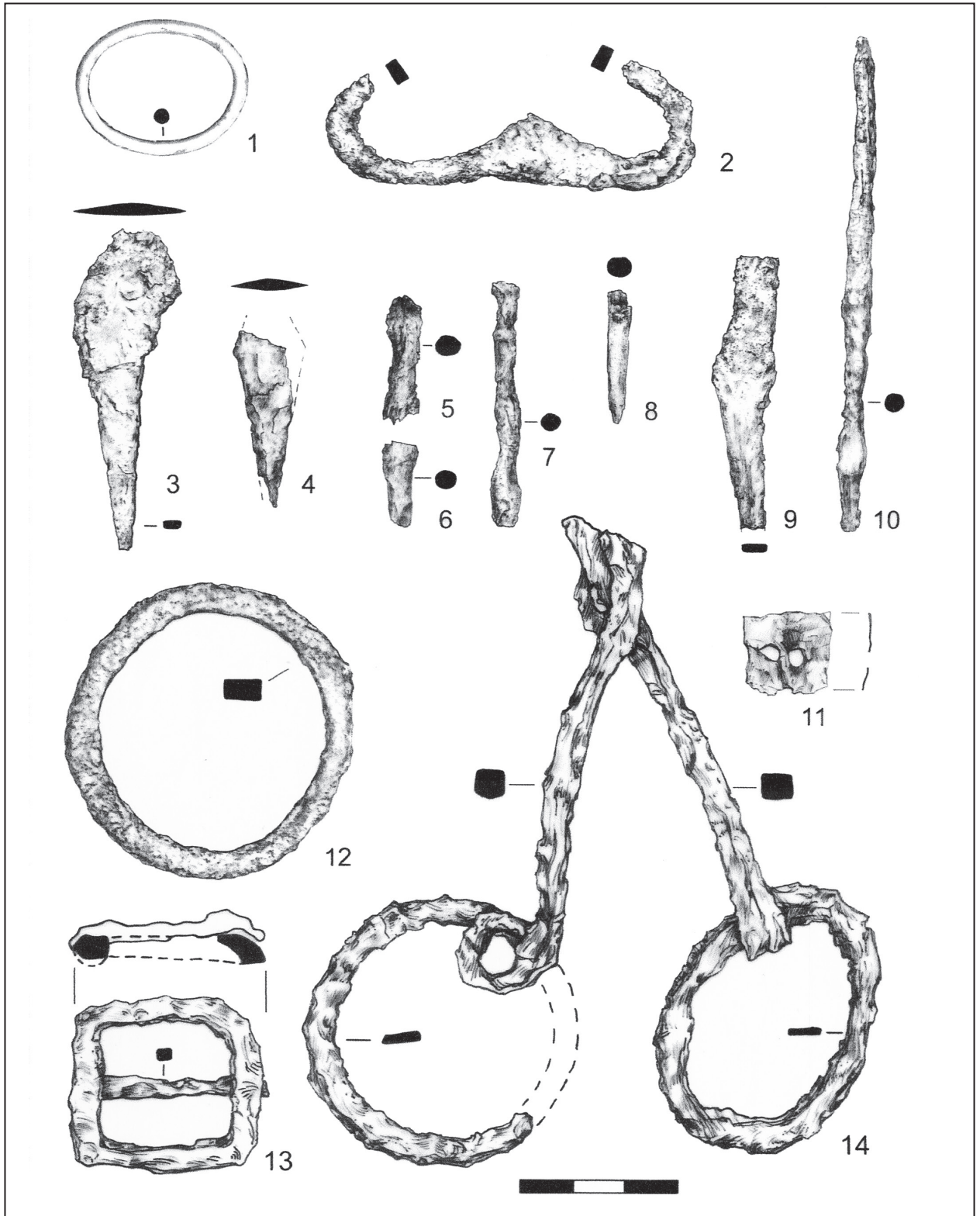
leges sorban, amelyeket csupán három vagy két levélcsozor alkot. E nagyobb méretű palmetták kidolgozottsága sokkal finomabb, nagyobb tudású mesterre vall. Az utóbbi süvegcsúcs nyakán és alján kétsoros ezüst drótsodrony fut körbe, amelyek ún. kalázmintát alkotnak. A csonkakúp felső pereménél az egykori mester két szálból álló fonatot is ábrázolt (FODOR 1996, 132–133). Ez a mintázat meglehetősen gyakori a viking/normann fegyvereken (például a kijevi Aranykapunál lelt kardon, ld. FODOR 1994, II. t.), de feltűnik a honfoglalás kori tiszavasvári szablyán és az elveszett karosi kengyelpáron is (DIENES 1996, 103–105). Nemrég Kovács László vetette alá alapos elemzésnek a beregszászi lelet viking párhuzamait a híres birikai temető anyaga alapján (11. kép, KOVÁCS 2003). Ennek a temetőnek az 581. és 644. sírjában került elő *in*

situ helyzetben a beregszászi süvegcsúcs általam ismert legközelebbi két párhuzama (12. kép, ARBMAN 1940–1943, Taf. 94). Csakhogy ezek a darabok alul négy „fülből” végződnek, felületüket pedig granulációkból álló minták fedik (13. kép, VABC 55).

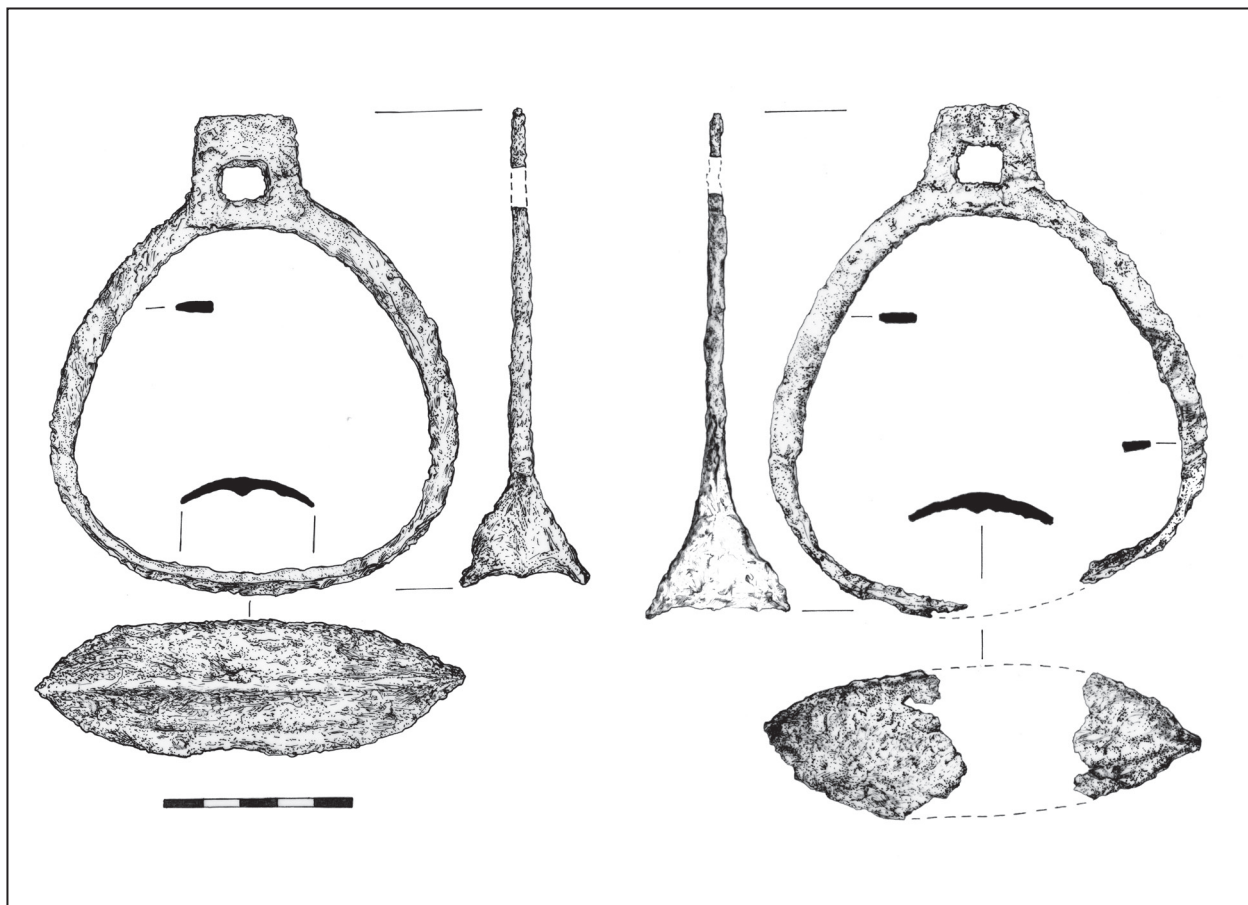
Mind alakja, mind területi elhelyezkedése alapján sokkal közelebbi a beregszászihoz az a süvegcsúcs, amelyik 2006-ban a Csernyigovhoz közeli sesztovica normann temető eddigi leggazdagabb sírjában került elő. Igaz, ennek a felületét is granuláció díszíti, ám ennek alja nem fülekben végződik, hanem majdnem egyenes vonalban, amelyet csak egy-egy kis bemélyedés tagol (14. kép, KOVALENKO–MOCJA 2010, 97, 4. kép; PETRUHIN 2016, 130). A sírt Kovalenko és Mocja a 10. század közepére keltezték a régészeti analógiák alapján (KOVALENKO–MOCJA 2010, 96), Petruhin pedig nem véletlenül

7. kép Jászberény-Alsómuszáj. A temető leletei. 1–2: „D” sír; 3–6: „E” sír; 7–17: „B” sír
 Fig. 7 Jászberény-Alsómuszáj. Finds from the cemetery. 1–2: Grave “D”; 3–6: Grave “E”; 7–17: Grave “B”

8. kép Jászberény-Alsómuszáj. A temető leletei. 1–10, 12: „C” sír; 11: „D” sír; 13–14: „B” sír
 Fig. 8 Jászberény-Alsómuszáj. Finds from the cemetery. 1–10, 12: Grave “C”; 11: Grave “D”; 13–14: Grave “B”

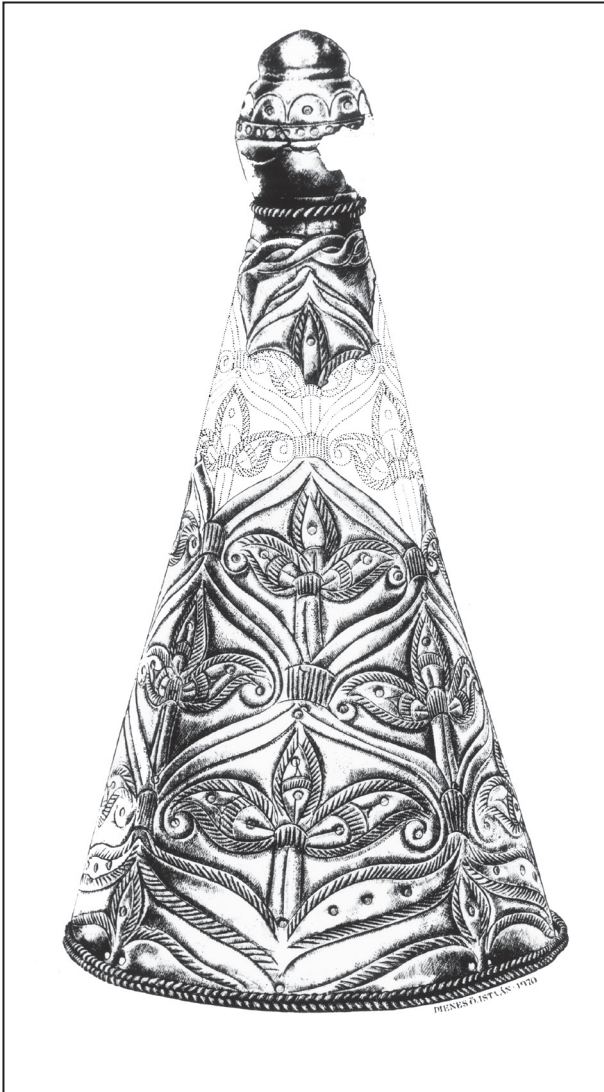
9. kép Jászberény-Alsómuszáj. A temető leletei. 1–2: „B” sír
 Fig. 9 Jászberény-Alsómuszáj. Finds from the cemetery. 1–2: Grave “B”

közli egymás mellett a sesztoviciai és a beregszászi süvegcsúcsot (PETRUHIN 2016, 130).

Fentebb már rövidere fogva ismertettük, milyen különbségek észlelhetők a jászberényi és a beregszászi süvegcsúcs között. Arról azonban nem tettünk említést, hogy a két tárgy között milyen hasonlóságok vannak. Ilyennek tarthatjuk a díszítés lényegében azonos szerkezetét, a csonkakúp tetején ülő gömböcske felszerelésének módját, továbbá azt, hogy ezeket a gömböket egyik tárgyon sem aranyozták. Mindez bizonyára arra utal, hogy mindkét mester ismerte az ilyen tárgyak előállításának hasonló fortélyait, azok hagyományait. Ez pedig azért fontos, mert azt jelzi: a két süvegcsúcs nem készülhetett egymástól nagy időbeli távolságban, amikor az előállítás hagyományai már nem érintkezhetek egymással. Esetünkben azonban – ha elfogadjuk a beregszászi lelet korábbi keltezését – mégis ilyes-

mire kellene gondolnunk. Kovács László ugyanis a beregszászi kengyel szárain lévő dudorok alapján arra gyanakodott, hogy a leletet a 10. század közepére tehetjük (KOVÁCS 2003, 231–234). Tehát a trapéz alakú, gombos szárú kengyelvek időrendjéhez közelítette e kengyelpárt. Pedig nyilvánvalóan nem azok, így keltezésük az említett típustól egyértelműen elkülönítendő.⁵ Esetünkben ugyanis a jászberényi süvegcsúcs mindenképpen a 10. század elejére – legfeljebb első negyedére tehető és az erős normann hatást mutató beregszászi leletet is minden bizonnyal erre az időre keltezzük.

Ezen a ponton azonban még egy kérdést fel kell vetnünk. Egyik nemrég átformált dolgozatomban – megerősítve már közzétett véleményemet⁶ – talán sikerült beigazolnom Dienes István régebbi megsejtését arról, hogy tarsolylemezeink első példányai a honfoglalás éve körüli időszakban készülhettek,

10. kép A beregszászi süvegcsúcs
Fig. 10 The Beregszász headgear finial

kialakulásuk helye pedig ott volt, ahol már Fettich Nándor is gondolta: Kijev és Csernyigov tágabb körzetében. Fettich tehát a múlt század harmincas éveiben csupán a kronológiát illetően tévedett (FETTICH 1942, 28, 34–35). A fentebb elmondottak alapján talán megkockáztathatjuk: a tarsolylemezen kívül volt még egy – bizonyára jóval kisebb – tárgycsoport is, amelynek kialakulása szintén az említett területen zajlott le, méghozzá nagyjából szintén a honfoglalás körüli időben készülhettek ismert példányai, ezek pedig a süvegcsúcsok lehettek.

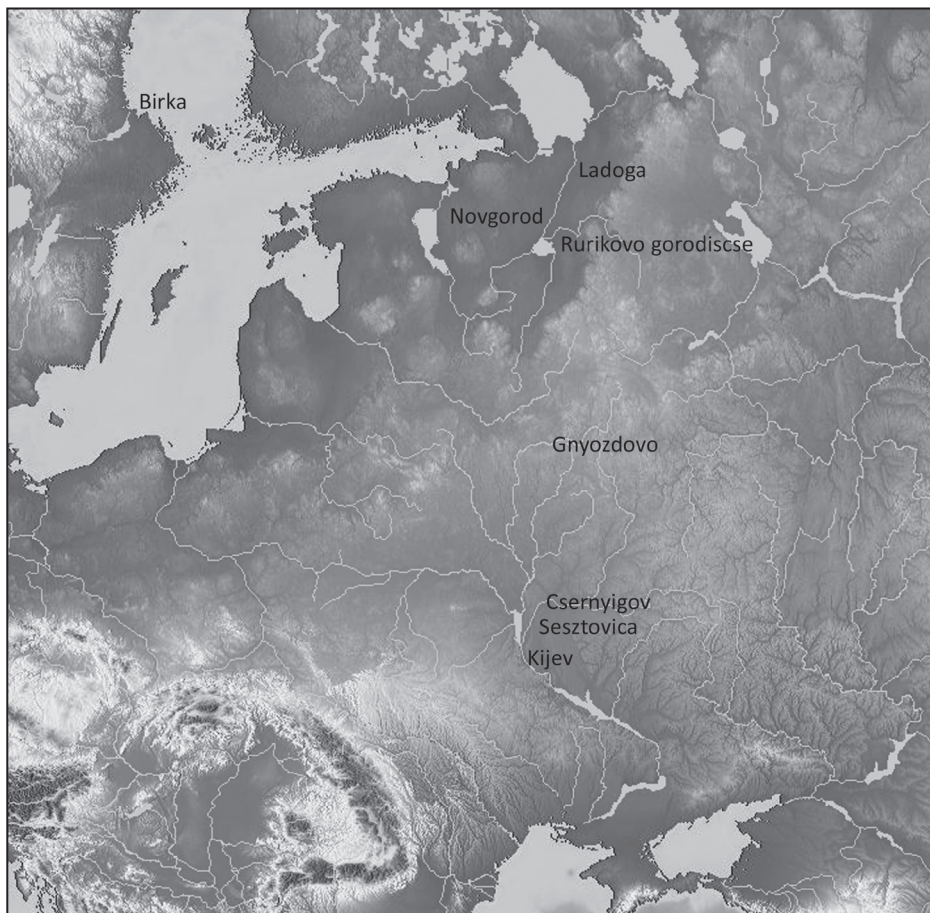
Akkor is így van ez, ha jelenleg nem illeszthető vita nélkül egymáshoz a keleti normann-rusz és a

mi honfoglalás kori leleteink időrendje. Úgy vélem, hogy az oroszföldi leletek keltezése meglehetősen sematikus és túl tág („10. század”). Biztos vagyok benne, hogy e mai keltezési gyakorlat a jövőben finomodni fog.

Ehhez még azt is hozzá kell tennem, hogy a zempléni csésze készülési ideje is erre az időszakra mutat. A csészek (és tálak?) készítésével azonban ötvöseink nem sokkal a honszerzés után felhagytak (FODOR 2018), s talán ugyanez mondható el a süvegcsúcsokról is. Az ugyanis köztudott, hogy az eurázsiai sztyeppe nomádjai a szkíta kortól kezdve csúcsos nemez- vagy bőrsüveget hordtak a mai Ukrajnától Belső-Ázsiáig, amit az ábrázoló művészet és a régészeti leletek egyaránt igazolnak. (Vö. BRASINSZKIJ 1985, 45–47; POLOSZMAK 2001, 123, 157). Ennek a viseletnek a továbbélését igazolja az észak-kaukázusi Moscevaja Balka 8–9. századi temetőjében lelt férfi selyemsüveg (15. kép). Azt már Kovács László észrevette, hogy az általunk vizsgált süvegcsúcsok kialakulására bizonyára a korabeli sisakoknak is hatása volt, hiszen a háromszög alakú lemezekből készült csúcsos sisakokat felül fémsúcs fogta össze (KOVÁCS 2003, 222). Az előzményeket azonban nem elsősorban a Kirpicsnyikov által közölt orosz sisakok közt kell keresnünk, hanem a sztyeppei (mint amilyen a baskíriai lagerevoi temető 9–10. századi 42. halomsírjából származik: 16. kép, MAZSITOV 1981, 68, 78, 42. kép 11; PLETNYOVA 1981, 170, 55. kép 1), vagy a Kovács László által is közölt gnyozdovói és csernyigovi normann példányok között (KOVÁCS 2003, 222, Abb. 7, 1–2). Hasonló felépítésű a mi egyetlen 10. századi pécsi sisakunk is (15. kép 2). Valószínűleg ezek a sisakok szolgálhattak előképül a birikai „füles” süvegcsúcsoknak. Nem ismerjük bizonyítékát a birikai leletek alapján rekonstruált süvegeknek (KOVÁCS 2003, 213, Abb. 4, C). Egyébként teljesen nyilvánvaló, hogy a magyarságnak közvetlen kapcsolatai nem lehettek a birikai vikingekkel.

Nem mehetünk azonban el szó nélkül amellett, hogy a süvegcsúcsok minden egyes esetben igen gazdag melléklettel ellátott sírokból kerültek elő. A beregszászi szablyás, tegez es lovassírról röviden már tettünk említést. A birikai 581. sírban – ahol az ép példány volt – karddal, baltával eltemetett harcos nyugodott, akinek lábához két harci mént helyeztek a sírba, s a 644. sírkamrában nyugvó harcos is karddal, lándzsával, baltával és számos már tárgygal ment a túlvilágra (ARBMAN 1940–43, 189, 222).

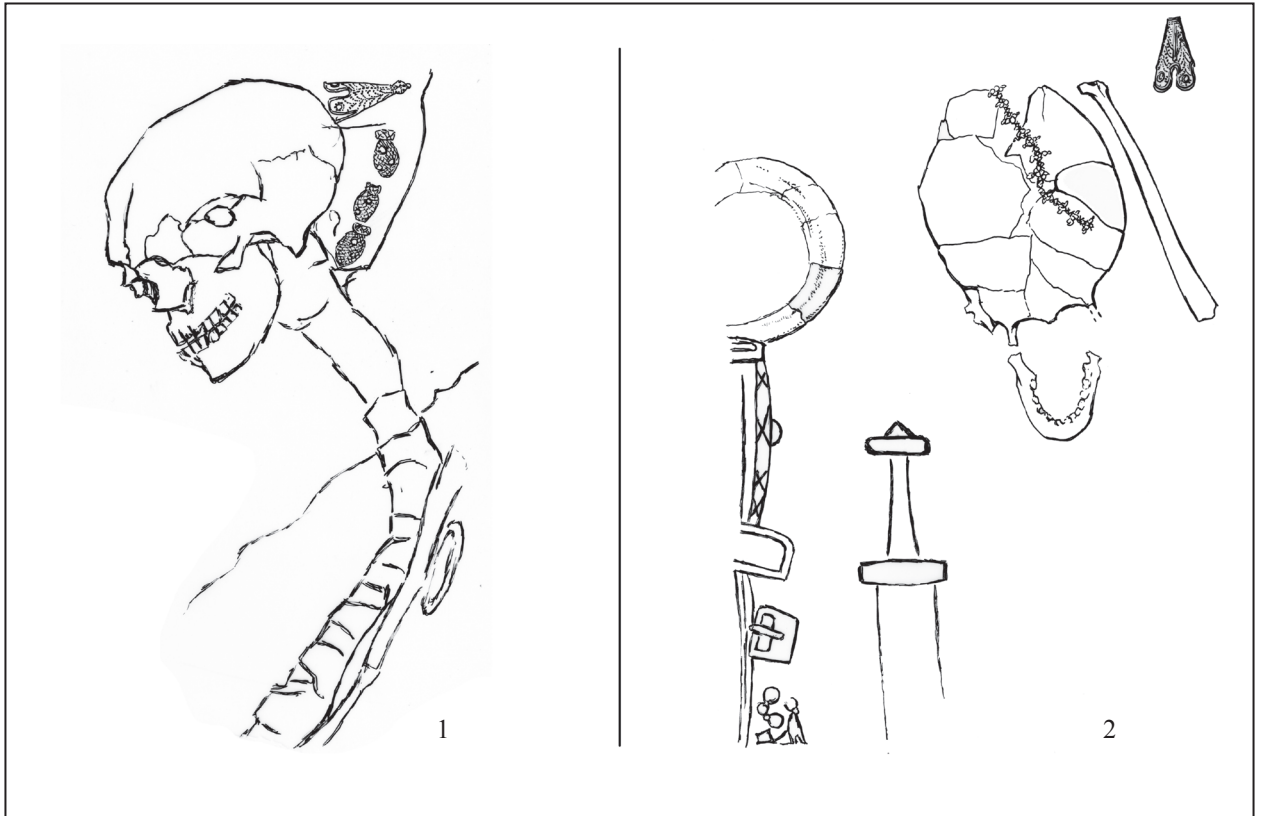

11. kép Fontosabb normann települések Oroszöldön
Fig. 11 Major Norman settlements in Russia

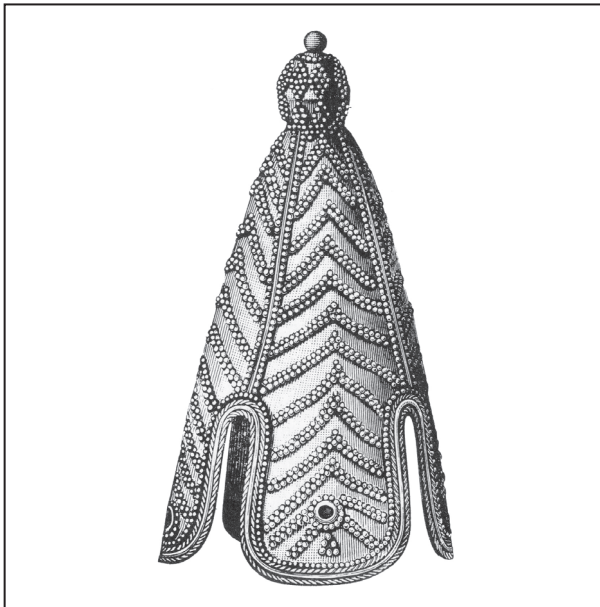
Különösen gazdag túlvilági útravalóval távozott a földi életből az a 16–18 éves, fiatal férfi, akinek Sesztovicán 2006-ban tárták fel a sírját. 4,4x3,96 m alapterületű, boronafallal bélelt sírkamrájában két felszerszámozott harci mén kísérte a túlvilágra. Az egyik kantárját 40 darab, különböző formájú aranyozott ezüst veret díszítette. A kamra közepén feküdt a harcos díszes kardja, amelynek hüvelyét sárkány alakjával ékesítették. Pajzsának fa maradványai őrződtek meg, harci kése (sax) díszes bronzhüvelyben volt. A sírkamra északi fala közelében kerültek elő a fanyereg bőrmaradványai, rajtuk ezüst és aranyozott ezüst veretekkel, mellette a két kengyellel. Nem messze innen bukkantak rá egy vas üstre és egy eredeti helyén megőrződött, őstulok szarvából készült ivókürtre, amelynek száját ezüst lemezzel vonták be. (Ne feledjük, hogy a Csernyigov urának ugyancsak 10. századi sírjában, a híres Fekete halomban két hasonló ivókürtöt

találtak, amelyek ezüstlemezein palmettás és figurális díszítés van, ld. RYBAKOV 1971, 6–14; FETICH 1937, LXXV. t.; FODOR 2000, 17.) Előkerült az ifjú harcos lándzsája is, hosszú fanyelének maradványával, amelyet szintén aranyozott ezüst lemezek ékesítettek. Hossza miatt csak átlósan tudták a sírkamrába helyezni, így is saroktól sarokig ért. Volt még itt fából készült ivókürt, bőrtarsoly, két vas harci balta, aranyfóliás üveggyöngyök, két gyűrű és még más apróságok is (KOVALENKO–MOCJA 2010, 96–97; KOMAR 2017, 360–362, Abb. 13–16).

A díszes süvegcsúccsal eltemetett harcosok sírjának szinte elképesztő gazdagságáról csak azért tettem említést, mert hozzájuk képest a jászberényi temetkezés kifejezetten koldusszegénynek tűnik. Persze, figyelembe kell vennünk, hogy a mi leletünk nem volt olyan magas színvonalú mestermunka, mint a beregszászi. Másrészt az itteni temetkezésre nem a régész, hanem a munkagép talált rá. Mégis

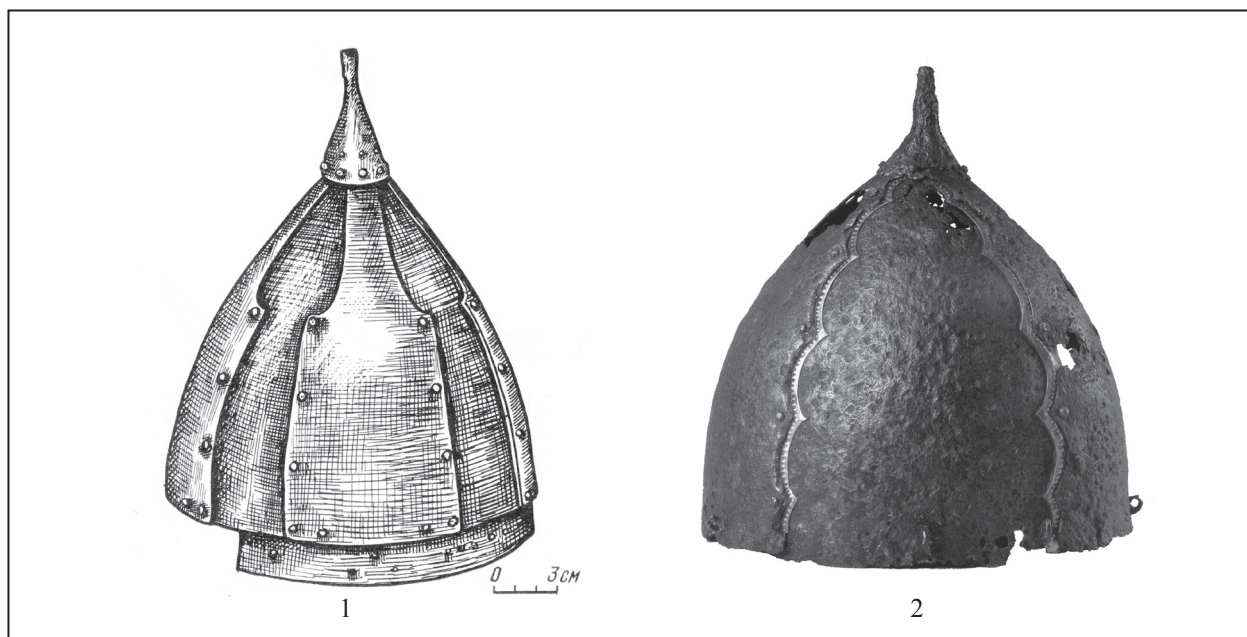
12. kép A birkai 819. és 644. sír részlete
 Fig. 12 Detail of Graves 819 and 644 uncovered at Birka

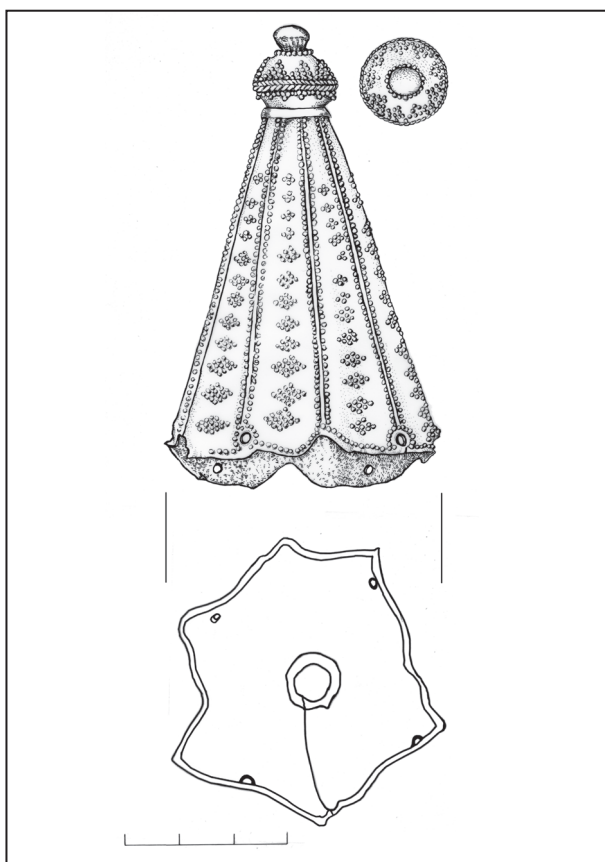
13. kép Az ép birkai süvegcsúcs (819. sír)
 Fig. 13 The intact headgear finial from Birka
 (Grave 819)

14. kép Csúcsos férfi selyemsapka Moscsjevaja Balkáról
 (Észak-Kaukázus)
 Fig. 14 Pointed male silk cap from Moshchevaya Balka
 (northern Caucasus)

15. kép Sisak 1: Lagerevo; 2: Pécs
Fig. 15 Helmet 1: Lagerevo; 2: Pécs

16. kép A sesztoviciai süvegcsúcs
Fig. 16 The headgear finial from Shestovitsa

igen fontos számunkra ez a lelet szépségénél, ritkáságánál és tudományos értékénél fogva is: segített rátalálnunk egy újabb – igaz, ritka – tárgytypusunk forrásvidékére és kialakulásának korára.

Köszönetnyilvánítás

Mindenek előtt köszönettel tartozom kedves kollégámnak, Csányi Mariettának és Tárnoki Juditnak, a szolnoki Damjanich János Múzeum munkatársainak, hogy engem kértek fel az igen fontos lelet feldolgozására, Dombóvári Juditnak a Magyar Nemzeti Múzeum főrestaurátorának az előkerült tárgyak restaurálásáért, továbbá a leletet a múzeumnak beszolgáltató Hajzer Kálmánnak, a tárgyak előkerülését érintő fontos információkért és Gulyás Andrásnak, a Jász Múzeum munkatársának az újabban felmerült adatok közléséért. Az ő önzetlen segítségük nélkül e dolgot nem készülhetett volna el.

Notes

- 1 Alsómuszajról a Jász Múzeum őriz korábbi honfoglalás kori leleteket, amelyek az 1911-ben kiforgatott sírokból származnak (kengyelek, zabla, bronz fonnott nyakperccel, pödrött végű bronz lemez karperec, ingnyakveretek), ezt a lelőhelyet azonban pontosan nem ismerjük (FEHÉR-ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1962,

- 44). A honfoglalás kori corpus Szolnok megyei kötetéhez végzett terepbejárásaink során 1979. október 16-án néztük át a Jász Múzeum anyagát. Ekkor Alsómuszájrról 11 db rombusz alakú, ingnyakat díszítő aranyozott ezüst veretet találtunk a múzeum kiállításán (Ltsz. 61.173.1). A leltárkönyvben azonban érdekes módon ez a lelet elveszettnek volt nyilvánítva, amelyek pedig most is a kiállításon vannak.
- 2 A leletekről való visszaemlékezések azonban – ahogyan ez általában lenni szokott – nem mindenben vágnak egybe. A homokbányához közel lévő tanyán lakó Szebenyi József (akinek néhai testvére felfigyelt a homokkitermelés közben előkerült tárgyakra) Gulyás Andrásnak, a Jász Múzeum régészének elmondta, hogy emlékezete szerint a süvegcsúcs közelében csak nyílcsúcsok voltak és egy „ülő” csontváz, tehát az talán az alább ismertetendő „B” sírhoz tartozott. Ez a verzió számomra valószínűbbnek tűnik, mivel igen nehezen képzelhető el, hogy a kitermelést végző földgép elkülönítette volna a süvegcsúcsot a többi szomszédos lelettől, hiszen az biztosra vehető, hogy e kiemelkedő tárgy nem egyetlen melléklete volt a szóban forgó sírnak.
- 3 Hajzer Kálmán és Szebenyi József is úgy emlékezik, hogy a „B” sír mellett több ember és állatsont is volt, amit félretettek, hogy majd később visszajönnének értük. Időközben azonban a földgéppel elkotorták azokat. A szemtanúk továbbá úgy emlékeznek, hogy egy nyílcsúcs állt ki az egyik embercsontból, a lapockából vagy a bordából.
- 4 Az érmet Tóth Csaba (MNM Éremtár) határozta meg, amiért ezúton is köszönetünket fejezzük ki.
- 5 Igaz, korábban mind Mesterházy Károly, mind Kovács László óvatosságra intett a frank és viking hatást mutató kengyeleink keltező értékét illetően, amiben máig ható érvénnyel igazuk is volt. Vö. MESTERHÁZY 1981, 219–222; KOVÁCS 1986, 112–115.
- 6 FODOR 2017a (e dolgozatom sajnálatos módon használhatatlan képekkel látott napvilágot); FODOR 2017b.

IRODALOM

- ARBMAN, Holger
1940–1943 *Birka I. Die Gräber.* Tafeln, Uppsala 1940. Text, Uppsala 1943.
- BRASINSZKI, I. B.
1985 *Szkíta kincsek nyomában.* Budapest.
- DIENES István
1975 *A honfoglaló magyarok és ősi hiedelmeik.* In: Hajdú P. (szerk.), Uráli népek. Nyelvokonaink kultúrája és hagyományai. Budapest, 77–108.
- 1996 *Honfoglalás kori kovácsaink egyik mesterfogásáról. – Über einen Kunstgriff der ungarischen Schmiede aus der Zeit der ungarischen Landnahme.* Folia Archaeologica 45, 181–200.
- FEHÉR Géza–ÉRY Kinga–KRALOVÁNSZKY Alán
1962 *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei.* Régészeti tanulmányok II. Budapest.
- FETTICH Nándor
1937 *A honfoglaló magyarság fémművészete. – Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn.* Archaeologia Hungarica XXI. Budapest.
- 1942 *Die altungarische Kunst.* Berlin.
- FODOR István
1994 *Leletek Magna Hungariától Etelközig.* In: Györffy Gy.–Kovács L. (szerk.), Honfoglalás és régészet. A honfoglalásról sok szemmel 1. Budapest, 44–65.
- 1996 *Beregszász.* In: Fodor I. (szerk.), A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus. Budapest, 130–135.
- 2000 *A bécsi szablya és a prágai kard.* Szeged.
- 2017a *Honfoglalás kori tarsolylemezeink és keleti párhuzamaik.* Magyar Tudomány 2017/6, 723–731.

- 2017b *Honfoglalás kori tarsolylemezeink kialakulása.* A Nyíregyházi Jósa András Múzeum Évkönyve, s. a.
- 2018 *Die altungarische Silberschale von Zemplín.* In: Gedenkbuch für Anton Točík. Nitra. SAV. s. a.
- HAMPEL József
1907 *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről.* Budapest.
- KOMAR, Alekszej V.
2017 *Černigov und das Gebiet der unteren Desna.* In: Makarov, N. A. (Hrsg.), *Die Rus' im 9.–10. Jahrhundert. Ein archäologisches Panorama.* Mainz, 242–273.
- КОВПАНЕНКО, В. П.–МОЦЯ, А. П.
2010 Ковпаненко, В. П.–Моця, А. П., *Шестовица - южная „сестра” Рюрикова городища.* In: Мусин, А. Е.–Хвошинская, И. В. (ред.), *Диалог культур и народов средневековой Евразии.* Szankt Peterburg, 91–102.
- KOVÁCS László
1986 *Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: a homokbányai temetőrészlet. – Landnahmezeitliche Gräber in Nagytarcsa II: Gräberfeldabschnitt in der Sandgrube.* *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 1986, 94–121.
- 2003 *Beregszász-Birka: Beiträge zu den Mützen mit Blechspitze des 10. Jahrhunderts.* *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* 54, 205–241.
- ЛЕНОЦЗКЫ Тивадар
1900 *Honfoglalás kori sírról Beregszászon.* *Archaeologiai Értesítő* 20, 398–402.
- 1912 *Adatok hazánk archaeológiájához, különös tekintettel Bereg megyére és környékére.* II. Munkács.
- МАЗСИТОВ, Нияз А.
1981 *Мажитов, Н. А., Курганы Южного Урала VIII–XII вв.* Москва.
- MESTERHÁZY Károly
1981 *Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. – Steigbügel karolingisch-normannischen Typs bei den landnehmenden Ungarn.* *Folia Archaeologica* 32, 211–223.
- PETRUHIN, Vladimir Ja.
2016 *Петрухин, В. Я. Викинги и степь: к проблеме воздействия Востока на Швецию в раннем средневековье.* Дивногорский сборник 6. Voronyezs, 126–137.
- PLETNYOVA, Szvetlana A.
1981 *Плетнева, С. А. (ред.), Археология СССР. Стени Евразии в эпоху средневековья.* Москва.
- POLOSZMAK, Natalja V.
2001 *Полосьмак, Н. В. Всадники Укока.* Novoszibirszk.
- РЫБАКОВ, Борис А.
1971 *РЫБАКОВ, Б. А., Русское прикладное искусство X–XIII веков. – Russian Applied Art of the tenth–thirteenth Centuries.* Leningrad.
- VABC *Thunmark-Nylén, L. et al. (ed.), Vikingtidens ABC.* Stockholm 1981.

A BURIAL GROUND OF THE CONQUEST PERIOD (10TH CENTURY) ON THE OUTSKIRTS OF JÁSZBERÉNY

Summary

Graves of the ancient Hungarians dating from the early tenth century were destroyed during sand mining in an area known as Alsómuszáj on the outskirts of Jászberény (Fig. 1). In 2015, locals noted that a part of the grave goods formed four or five clusters in the area (a few human bones and horse bones were also found beside Grave "B"). The perhaps most remarkable find is a headgear finial surmounted by a silver knob crafted from silver gilt plate covered with a design of looped tendrils and palmettes (Figs. 2–6). There are no use-wear traces on the finial, suggesting that it had been used for a relatively short time. The finds are dated by two coins of King Berengar minted in Milan (888–915, Fig. 7, 1–2). The other grave goods – arrowheads, quiver mounts, a knife, dress adornments, stirrups, a horse-bit and beads – are consistent with this date (Figs. 7–9).

A headgear finial is known from one single other tenth-century burial that was uncovered at Beregszász (modern Beregovo, Ukraine) in 1890 (Fig. 10). The Beregszász finial, similarly adorned with a palmette design, has a finer craftsmanship. The

double twisted wire encircling the base and the upper end of the conical finial is matched by the ornamentation of the Norman sword found by the Golden Gates in Kiev, whose hilt too is covered with a plate bearing a design of looped tendrils enclosing palmettes. The same ornament recurs on a sabre from Tiszavasvári and a pair of silver-inlaid stirrups from Karos. Good analogies to the Beregszász finial can be quoted from two burials of the Birka cemetery in Sweden (Figs. 12–13). Peaked caps were common among the steppe nomads of Eurasia from the Scythian Age to the Middle Ages, as shown by the silk cap from Moshchevaya Balka in the northern Caucasus (Fig. 14). Similar finials adorned the period's helmets too (Fig. 15).

The closest parallel to the Hungarian finials comes from a burial uncovered in the Shestovitsa cemetery near Chernigov (Fig. 16), suggesting that similarly to purse plates, this artefact type appeared among the ancient Hungarian in the Chernigov–Kiev area around the close of the ninth century and that the two Hungarian finials had been made in the years after the Conquest (895).

Fodor I.

Magyar Nemzeti Múzeum

H-1088, Budapest, Múzeum krt. 14–16.

istvan.fodor@t-email.hu

APPENDIX

Szeniczey Tamás–Hajdu Tamás

JÁSZBERÉNY-ALSÓMUSZÁJ HONFOGLALÁS KORI LELŐHELY
„B” SÍRJÁNAK EMBERTANI VIZSGÁLATA

A tanulmány a jászberény-alsómuszáji magyar honfoglalás kori lelőhely B sírjában nyugvó halott fizikai antropológiai elemzésének eredményeit adja közre. Elemzésünk a megmaradt koponyára és két femurra terjed ki.

The paper presents the results of the physical anthropological analysis on grave B from a Hungarian Conquest Period site, Jászberény-Alsómuszáj. We analyse the preserved skull and the femurs.

Kulcsszavak: fizikai antropológia, magyar honfoglalás kor, kraniometria

Key words: physical anthropology, Hungarian Conquest Period, craniometry

Jászberény-Alsómuszáj lelőhely „B”-sírjában talált emberi maradványok képezték az antropológiai vizsgálat tárgyát. A csontok közül egy ép, jó megtartású koponya, valamint két jó állapotban megőrződött combcsont került elő.

A morfológiai nem meghatározása Éry Kinga és munkatársai (ÉRY–KRALOVÁNSZKY–NEMESKÉRY 1963) módszere szerint történt. Az elhalálózási életkor becsléséhez a koponyavarratok ekto-, és endokraniális obliterációját (NEMESKÉRY–HARSÁNYI–ACSÁDI 1960; MEINDL–LOVEJOY 1985) és a fogkopás mértékét (BROTHWELL 1981) lehetett felhasználni. A koponya és a combcsontok metrikus értékeinek felvétele és osztályozása az általánosan elfogadott módszertan szerint történt (MARTIN–SALLER 1957; ALEKSZEJEV–DEBEC 1964). A koponya taxonómiai vizsgálatához Lipták módszerét használtuk fel (LIPTÁK 1965; LIPTÁK 1983). A maradványok paleopatológiai elemzése során Ortner (ORTNER 2003), Aufderheide és Rodríguez-Martin (AUFDERHEIDE–RODRÍGUEZ–MARTIN 1998) munkáit vettük alapul. Az embertani leleteket a vizsgálatokat követően a jászberényi Jász Múzeum őrzi.

Jászberény-Alsómuszáj lelőhely „B”-sír

A koponyavarratok obliterációja és a fogkopás alapján a koponya egy 25–35 éves egyénhez tartozott. A koponya a nemi jellegek kifejezettsége alapján (+0,5) férfias, a combcsont két vizsgálható jellege alapján indifferens. A szexualizáltság mértékében súlyozottan számító jellegek azonban túlnyomórészt maszkulin jellegűek.

A koponyaindexek alapján a vizsgált egyént az alábbiak jellemzik: a szélesség-hosszúság index alapján (M8:M1) nagyon rövid (hyperbrachykran), a hosszúság-magasság (M17:M1) és szélesség-magasság (M17:M1) jelzője szerint nagyon magas (hyperhypsikran), illetve közepesen magas (metriokran). A homlok közepesen széles (M9:M8) (metriometop), az arc egésze (M47:45), valamint a felsőarc is közepesen széles (M48:M45) (mesoprosop, mesen). A szemüreg közepesen alacsony (M52:M51) (chamaekonch), az orrüreg bemenet nyílása igen széles (M54:M55) (hyperchaemerrhin).

Az arc laposságát jellemző paraméterek közül a dakriális (DC) és szimotikus (SC) távolság köze-

1. kép Jászberény-Alsó Muszáj Homokbánya „B” sír 25–35 éves férfi koponyája. 1: Előlnézet; 2: Félprofil nézet; 3: Oldalnézet; 4: Patinás elszíneződés az állkapcsón; 5: Post-mortem eredetű elváltozás a koponyatetőn
 Fig. 1 Jászberény-Alsó Muszáj Homokbánya Grave „B” 25–35 year old male. 1: Frontal view; 2: Semi-profile view; 3: Lateral view; 4: Patina coloration on the mandible; 5: Post-mortem alteration on the cranial vault

pes, az előző szélességekre mért dakriális- (DS) és szimotikus magassági (SS) értékek is közepes kategóriába sorolhatók. A nazomaláris (M77) és zygomaxilláris szögek nagyságai közepes értékűek. Az egészarc szöge igen nagy (M72) (hyperognath), az alveoláris profilszög (M74) is nagy, azonban az orrkiugrás szöge nagyon kicsi (M75₁) (1. táblázat).

A koponya morfológiai jegyei között az europid és mongolid földrajzi változatra jellemző formabélyegek is előfordulnak. A norma frontalisba állított koponyán megfigyelhető szögletes szemüreg és a kiugró gonion tájék az europid földrajzi változatra és azon belül is leginkább a cromagnoid formakörre jellemző. A processus zygomaticus ossis frontalis

1. táblázat Jászberény-Alsó Muszáj Homokbánya „B” sírből feltárt koponya egyéni kraniometriai adatai
Table 1 Skull measurements of the skull from Grave „B” of the Jászberény-Alsó Muszáj Homokbánya site

Méret	Martin-szám	“B” sír
Legnagyobb koponyahossz	1	167
Koponyaalap hossza	5	98
Legnagyobb koponyaszélesség	8	140
Legkisebb homlokszélesség	9	97
Legnagyobb homlokszélesség	10	115
Fülszélesség	11	125
Nyakszírtzélesség	12	110
Koponyamagasság	17	134
Fülmagasság	20	104
Archossz	40	93
Felsőarc külső szélessége	43	110
Járomívszélesség	45	129
Középarcszélesség	46	103
Morfológiai arcmagasság	47	117
Felsőarcmagasság	48	70
Szemüregszélesség	51	42
Szemüregmagasság	52	32
Orrszélesség	54	26
Orrmagasság	55	46
Szájpadhossz	62	47
Szájpadszélesség	63	39
Bycondilaris szélesség	65	119
Bigonialis szélesség	66	102
Állmagasság	69	34
Ágmagasság	70	49
Legkisebb ágszélesség	71	32
Dakriális húr (DC)		21
Dakriális magasság (DS)		11
Szimotikus húr (SC)		9
Szimotikus magasság (SS)		4
Egészarcszög	72	89°
Alveoláris profilszög	74	80°
Orrkiugrásszög	75/1	14°
Nazomaláris szög	77	141,25°
Zygomaxilláris szög		133,34°

erős befűződése, az orbita alsó széle és foramen infraorbitale közötti perem vastagsága, valamint a kitöltött fossa canina ugyanakkor inkább a mongolid földrajzi változaton belül gyakori morfológiai bélyegek. A relatív koponyaméretet osztálykategóriái, valamint a morfológiai bélyegek alapján a koponya az europomongolid formakör turanid típusának, va-

lamint az europid földrajzi változat cromagnoid csoportjának jelleget hordozza (t-cr) (1–3. kép).

A mongolid és europid koponyák elkülönítésében a morfológiai jellegek mellett a nazomaláris, zygomaxilláris- és orrkiugrási szög értékei, valamint a szimotikus és dakriális magassága használható a leghatékonyabban. A vizsgált koponya

nazomaláris- és zygomaxilláris szöge, a szimotikus- és dakriális magassága a jelenkori europidokra és mongolidokra jellemző értékek között helyezkedik el, az orrkiugrás szöge a mongolid földrajzi változatra jellemző (2. táblázat). A koponya arclapossági paramétereit is felhasználó diszkrimináns függvénybe behelyettesítve (SCHWIDETZKY 1986), a koponya túlnyomórészt mongolid jellegű. Becsült testmagassága SJØVOLD 1990 módszere szerint 158 cm lehetett.

A posztkraniális váz hiányossága miatt kevés megállapítást lehetett tenni a vizsgált egyén egészségi státuszáról. A combcsontokon megfigyelt muszkuloszkeletális stresszmarkerek (m. gluteus maximus, m. gluteus medius, m. pectineus és m. psoas major tapadási/eredési helyeinek) kifejezettsége alapján a fizikai aktivitásban komoly szerepet játszhatott a lovagló életmód (PÁLFI–DUTOUR 1996). Előrehaladott degeneratív eredetű ízületi elváltozásokat nem lehetett megfigyelni, a combcsont nyaki részének hypervascularizáltsága azonban a csípő-ízület rendszeres erős megterhelésére utal.

A fogazat kopása enyhe (abrasio superficialis I–II), a becsült biológiai életkornak megfelelő. Összesen 11 fogat tudunk vizsgálni, ezek közül egyiken sem fordult elő szuvasodás, azonban az alsóállcsont első nagyörlőfogait még életében elvesztette. Az örlőfogak kihullása nem sokkal a halál előtt történhetett, mivel az alveolus nyitott, csupán a gyökércsúcsok lenyomatában kezdődött el a fogmedri

csontátépülés. Az állkapocs baloldalán, a foramen mentale alatt és mögött, egy 42x20 mm-es patinás elszíneződés látható (4. kép).

A koponya bregma mérőpontjában egy 4x2 mm-es nagyságú, 1 mm mélységű lézió látható (5. kép). A vizsgált maradványok régészeti kontextusa miatt a szimbolikus trepanáció lehetőségét is figyelembe kellett venni. A bregma mérőpont környéke gyakorta megfigyelhető a sebészi trepanációk esetében, azonban az elváltozás alakja és mérete ezt nem erősítette meg. A sebszéleken nem látható művi beavatkozás (kiegyengetés, lekerekítés) nyoma, ezért az elváltozás feltehetően valamilyen halál után bekövetkezett eseménynek/folyamatnak a következménye.

Összegzés

A fentieket összegezve megállapítható, hogy Jászberény–Alsómuszáj lelőhely „B”-sírijában talált emberi maradványok egy 25–35 év közötti férfihoz tartoztak. Súlyos mértékű, az életvitelt befolyásoló patológiás elváltozást nem lehetett megfigyelni a csontokon. Az agykoponya jelzői alapján igen rövid és magas, az arc egésze, valamint a felsőarc is közepesen széles. Az arc morfológiai jegyei és lapossági paramétereit alapján a koponya mongolid és europid formajegyeket is mutat. Típusmeghatározás szerint turanid-cromagnoid, melyek relatív előfordulási aránya honfoglalás korában az Alföld területén a legmagasabb (ÉRY 1983).

BIBLIOGRAPHY

AKIMOVA, Maria S.

1964

АКИМОВА, М. С., *Материалы к антропологии ранних болгар*. In: Генинг, В. Ф.–Халиков, А. Х., Ранние болгары на Волге (Приложение). Moskva, 177–196.

1973

АКИМОВА, М. С., *Антропологические материалы из Танкеевского могильника*. Вопросы Антропологии 45, 30–39.

ALEKSZEJEV, Valerij, P.–DEBEC, Grigorij, F.

1964

АЛЕКСЕЕВ, В. П.–ДЕБЕЦ, Г. Ф., *Краниометрия. Методика антропологических исследований*. Moskva.

AUFDERHEIDE, Arthur–RODRÍGUEZ-MARTIN, Conrado

1998

Human Paleopathology. Cambridge.

BROTHWELL, Don

1981

Digging Up Bones. Ithaca, 71.

DEBEC, Grigorij, F.

1961

ДЕБЕЦ, Г. Ф., *О путях заселения северной полосы Русской равнины и Восточной Прибалтики*. Советская Этнография 6, 51–69.

- ÉRY Kinga
1983 *Újabb összehasonlító statisztikai vizsgálatok a Kárpát-medence 6–12. századi népességének embertanához.* Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei 16, 35–85.
- ÉRY Kinga–KRALOVÁNSZKY Alán–NEMESKÉRI János
1963 *Történeti népességek rekonstrukciójának reprezentációja.* Anthropologiai Közlemények 7, 41–90.
- KONDUKTOROVA, Tatiana, S.–SEGEDA, Sergei, P.
1987 КОНДУКТОРОВА, Т. С.–СЕГЕДА, С. П., *Краниологическая и одонтологическая характеристика людей Маяцкого VIII–IX вв. н. э.* Вопросы Антропологии 78, 69–82.
- LIPTÁK, Pál
1965 *On the taxonomic method in paleoanthropology (historical anthropology).* Acta Biologica Szegediensis 11, 169–183.
1983 *Avars and Ancient Hungarians.* Budapest.
- MARTIN, Rudolf–SALLER, Karl
1957 *Lehrbuch der Anthropologie I.* Stuttgart.
- MEINDL, Richard–LOVEJOY, Owen
1985 *Ectocranial suture closure: a revised method for the determination of skeletal age at death based on the lateral-anterior sutures.* American Journal for Physical Anthropology 68/1, 57–66.
- NEMESKÉRI, János–HARSÁNYI, László–ACSÁDI, György
1960 *Methoden zur Diagnose des Lebensalters von Skelettfunden.* Anthropologischer Anzeiger 24, 103–115.
- ORTNER, Donald
2003 *Identification of pathological conditions in human skeletal remains.* San Diego.
- PÁLFI, György–DUTOUR, Olivier
1996 *Activity-induced skeletal markers in historical anthropological material.* International Journal of Osteoarchaeology 11/1, 41–55.
- SCHWIDETZKY, Ilse
1986 *Die Ethnogenese der Finno-Ugrier aus der Sicht der Anthropologie.* In: Bernhard, W.–Kandler-Pálsson, A. (Hrsg.), *Ethnogenese europäischer Völker.* Stuttgart, 375–389.
- SJØVOLD, Torstein
1990 *Estimation of stature from longbones utilizing the line of organic correlation.* Journal of Human Evolution 5, 431–447.
- TÓTH Tibor
1965 *A honfoglaló magyarság etnogenézisének problémája.* Anthropologiai Közlemények 9, 139–149.

ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS OF THE SKELETAL REMAINS OF A HUNGARIAN
CONQUEST PERIOD INDIVIDUAL FROM JÁSZBERÉNY-ALSÓMUSZÁJ

Resume

In our paper, we present the results of the physical anthropological analysis on grave B from a Hungarian Conquest Period site, Jászberény-Alsómuszáj (Jász-Nagykun-Szolnok County, Hungary). In grave B a 25–35 year-old male was buried. The anthropological analysis was impeded by the fact that merely the skull and the femurs were preserved, however, in a good condition. No serious paleopathological alterations could be observed on the remains. Based on the craniometric

indices of the cranium, the neurocranium is really short and high, the face and the upper face are medium wide. The morphological traits and the parameters of the facial flatness indicate that the individual had mixed Europid and Mongolid ancestry. The detailed taxonomical analysis shows that the skull is of a turanid-cromagnoid mixed type, which was described earlier among the Hungarian Conquest Period populations of the Great Hungarian Plain by many authors.

Szeniczey T.
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Természettudományi Kar, Embertani Tanszék
H-1117, Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C
szeniczeyt@caesar.elte.hu

Hajdu T.
Eötvös Loránd Tudományegyetem,
Természettudományi Kar, Embertani Tanszék
H-1117, Budapest, Pázmány Péter sétány 1/C
hajdut@caesar.elte.hu